Vsako leto se v Slovenijo iz različnih držav na novo priseli okrog 1100 migrantov, ki imajo visokošolsko ali višješolsko izobrazbo. Gre za inteligentne, uspešne, iznajdljive in podjetne posameznike, ki so pogosto tudi materialno dobro situirani. Veliki izzivi, tudi na področju čustev in odnosov, iztrganost iz domačega okolja, šibka socialna mreža, močna storilnostna naravnanost in visoka pričakovanja so vzrok temu, da se začnejo pojavljati notranje stiske, ki lahko prerastejo v resne težave na psihološkem področju.

Piše: **Maja Korošak**

Beg možganov ali za ljubeznijo?

Pojavi se lahko občutek globokega razočaranja, osebnih dvomov in izgube življenjskega smisla. Zaradi velikih stresnih obremenitev se lahko razvijejo anksiozne motnje, pa tudi izgorelost, nekemične odvisnosti in depresija.

Posebno poglavje predstavljajo žene, ki sledijo svojim možem v tujo deželo. Z migracijo neredko izgubijo svoj poklicni in socialni status. Večinoma ostanejo vzgojiteljice svojih otrok in podpora možu. Kaj lahko se zgodi, da postanejo s tem (pre)okupirane. Ob selitvi v drugo državo se lahko pojavi tudi vprašanje, v katero kulturo vzgajati svoje otroke.

O psiholoških vidikih migracij smo se pogovarjali z univ. dipl. psihologinjo Tjašo M. Kos, ki se z velikim razumevanjem in entuziazmom posveča problematiki psiholoških vidikov migrantov in ima tudi izkušnjo življenja v tujini. Trenutno nudi psihoterapevtsko podporo ekonomskim migrantom pri nas, na daljavo pa tudi Slovencem, ki so se odločili za življenje v tujini. Opaža, da je pri nas zelo malo psihoterapevtov, ki lahko ponudijo kakovostno tujejezično obravnavo, še manj pa je takšnih, ki so dovolj senzibilni za medkulturne razlike. Psihoterapevt, ki dela v medkulturnem okolju, mora izhajati iz vrednot in kulturne perspektive klienta, še posebej, če se ta razlikuje od njegove. Zaradi okoliščin se psihološke stiske priseljencev pri nas trenutno obravnavajo predvsem z medikamentozno terapijo, kar seveda ni optimalno.

Tjaša M. Kos se je pred kratkim vrnila v domovino po večletnem bivanju v Avstriji. Lastna izkušnja migrantskega življenja je njena teoretična znanja poglobila in jih obogatila z življenjsko perspektivo.

SOCIALNA IZOLACIJA

Že od otroštva je rada potovala. Zaznamovali sta jo ljubezen do tujih jezikov in izobraževanje v mednarodnem okolju. Že med študijem so jo posebej pritegnile vsebine iz multikulturne psihoterapije, s katerimi se je poglobljeno srečevala v okviru izobraževanj na Dunaju. »Povsem drugače pa je, ko pred teboj sedi človek in pripoveduje o svojih življenjskih stiskah, daleč od domovine,« pravi sogovornica. »Zame je bilo srečanje z mojim prvim klientom, ki je prišel v Slovenijo kot ekonomski migrant, nekaj čisto posebnega. Pomemben preskok in velik navdih. Še danes se ga živo spominjam. Visok, urejen, čeden moški z uglajenim nastopom, ki si je za svojo fasado prizadeval zbirati raztreščene koščke življenja. Takrat sem prvič dojela globino notranjega trpljenja, ki se skriva za fasado uspešnosti.«

Fotografija: osebni arhiv

Tjaša M. Kos, univ. dipl. psih.: ***»Pri nas je zelo malo psihoterapevtov, ki lahko nudijo kakovostno tujejezično obravnavo, še manj pa je takšnih, ki so dovolj senzibilni za kulturne razlike. Psihoterapevt mora izhajati iz klientovih vrednot, tudi če se te razlikujejo od njegovih lastnih.«***

Ko se je sama znašla v vlogi tujke, se je pogosto spominjala utrinkov s terapevtskega dela s klienti – priseljenci. Spominjala se je njihovih izkušenj in jih povezovala s svojimi. Skozi vse to se je oblikovalo neko celostnejše, globlje razumevanje. Marsikaj ji je bilo olajšano, saj je skozi te izkušnje lažje razumela tudi svoje stiske, ki jih je doživljala kot migrantka. Avstrija ima zelo velik delež priseljencev in srečala se je z mnogimi zgodbami. Naposled se je morala odločiti, kaj želi za svoje otroke. Ko je razmišljala o izkušnjah svojih klientov in jih primerjala z lastnimi doživetji, se je odločila za vrnitev v Slovenijo.

Njeni otroci so se v Avstriji izvrstno privadili na okolje, pa tudi sama se je zelo dobro počutila. In vendar se ji je zdelo, da je za njene otroke dolgoročno boljše, da odraščajo v Sloveniji. Zakaj? »Od začetka sem bivanje v Avstriji načrtovala kot nekaj začasnega. Nisem imela namena ostati za stalno. Čeprav sem se, resnici na ljubo, pogosto poigravala s to mislijo. Imam možnost, da si sama organiziram delo, tako da smo živeli nekako med Avstrijo in Slovenijo. Odraščala sem dvojezično, zato mi nemščina ne dela težav. Vsaj mislila sem tako … Ko pa so se domačini začeli pogovarjati med seboj, sploh Štajerci, je bilo moje jezikovne suverenosti konec. Pogosto sem lahko ujela le drobce, potem pa sem se trudila iz teh sestaviti smisel celotne komunikacije. Če so se pogovarjali prav z menoj, je šlo, kakor hitro so se zapletli v pogovor med seboj, pa je bilo konec. V tujem jeziku nisi nikoli enako suveren kot v maternem. Komunikacija nikoli ni tako tekoča.«

Sogovornica se tudi spominja, kako ji je neki priseljenec z Zahoda opisoval svojo izkušnjo. »Slovenci so do tujcev sprva zelo odprti. Pogovor zlahka steče, predvsem o nacionalnih stereotipih o Angležih, Nemcih, Francozih … Potem pa se Slovenci obrnejo nazaj k svojim prijateljem in znancem, pogovor pa ugasne.« Jezik kljub relativno dobremu znanju predstavlja na psihološki ravni veliko oviro pri socialni integraciji. V tujem jeziku je mnogo težje razpravljati o določeni temi, zagovarjati svoje stališče, kaj šele izražati svoje občutke in notranji svet!

POD POVRŠINO

»Avstrijci imajo zelo visok delež priseljencev. Zaradi nacistične preteklosti in dogajanja v 2. svetovni vojni so na deklarativni ravni do tujcev zelo odprti in tolerantni. V majhnih, subtilnih interakcijah pa je opaziti, da pod gladino tlijo še drugačne vsebine, o katerih se ne govori,« opisuje svojo izkušnjo. »Opazila sem, da so v vrtcu avstrijski otroci povabili na rojstni dan skoraj izključno avstrijske otroke … Moj sin se je zelo rad družil z Josefom. Ko smo se skušali dogovoriti za popoldansko druženje, starši kar niso in niso našli časa. Potem pa mi je Josefova mamica rekla: »Veste, saj je čisto v redu, da se otroka družita, vendar … mi moramo investirati v odnose, ki imajo prihodnost …« Na zunaj je torej vse videti lepo, ko pa pogledaš malo bolj podrobno, prepoznaš, da spodaj tlijo vsebine, ki ti dajo misliti. Če so bili moji otroci glasni, so veljali za nevzgojene. Če pa so bili glasni avstrijski otroci, se je reklo, da so razigrani in polni energije …« se spominja Tjaša M. Kos.

Te in podobne izkušnje so botrovale, da so se naposled odločili, da svoje življenjske korenine poženejo v domovini. »Nekaj časa sem mislila, da pretiravam. Da sem morda preobčutljiva in si domišljam … Zelo dragoceno zame je bilo, ko mi je neki gospod, ki hodi k meni na terapijo in živi v Avstriji, sam od sebe začel razlagati, da Avstrijca prepozna takoj, na cesti, tudi brez besed. Kako? Sem se začudila. »Ne vem. Nekaj je drugače na njih. Hodijo bolj pokončno, lepše so

oblečeni … Pa ni samo to. Preprosto … drugače se držijo,« je razlagal.«

NA VIDEZ USPEŠNI

Tjaša M. Kos pravi, da se pri migrantih pogosto sreča z idealiziranimi predstavami o bivanju v tujini. Žal pa se te običajno ne uresničijo. »Po mojih izkušnjah je strokovno, visoko kvalificirano delo v tujini težko najti. Doma nikoli nisem imela občutka, da se name gleda zviška. V Avstriji pa me je nenehno spremljal občutek, da prosjačim za nekaj, kar mi ne pripada. Da se moram ves čas dokazovati in upravičevati to, da sem tukaj. Slovenci odhajamo v tujino z visokimi pričakovanji po boljšem standardu, zahodnjaki pa, po mojih izkušnjah, pogosto prihajajo k nam z nekim tihim občutkom superiornosti, ki ga želijo obdržati. To notranjo stisko povečuje. »Prišel sem z bogatega zahoda in moram vzdrževati ta imidž uspešneža. Ne smem si dovoliti šibkosti.« Takšno razmišljanje predstavlja veliko breme in dodatno oviro pri tem, da bi si poiskali pomoč na poti iz stiske.«

Kako pa se znajdejo Slovenci po svetu? »No, tisti, ki jim gre dobro, ne pridejo k meni. Pri tistih, s katerimi se srečujem, pa je običajno največji problem storilnostna naravnanost.« To so visokokvalificirani posamezniki na razmeroma dobrih položajih, ki delajo bistveno več, kot bi delali v domovini. Pogosto jih v notranjosti muči občutek, da niso dovolj dobri, da ne sodijo zraven. S tem se običajno povezuje velika potreba po dokazovanju in prekomerna prizadevnost pri delu. V srce ji je segla zgodba mlade mamice, ki ji je pripovedovala, kako v trgovini, na avtobusu in drugih javnih mestih opozarja svojo majhno hčerkico, naj govori tišje, da ne bi izstopali in bili zaradi drugačnega jezika moteči za okolico.

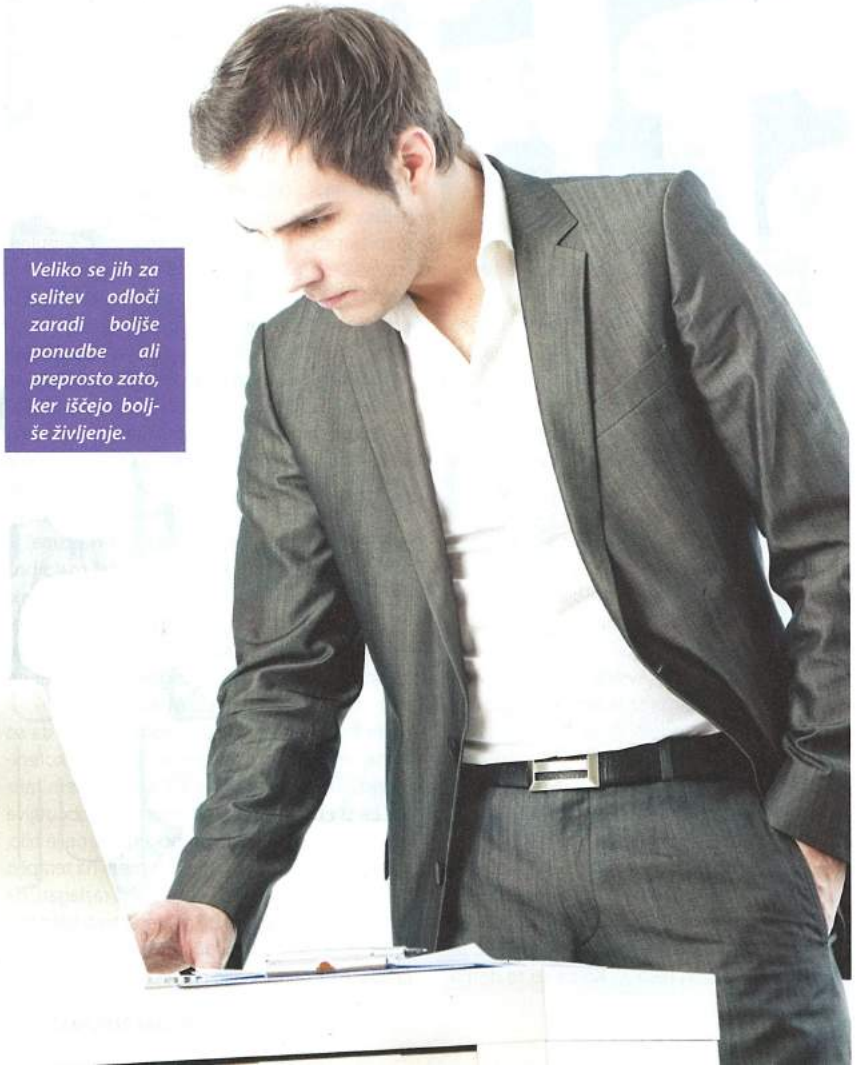

Veliko se jih za selitev odloči zaradi boljše ponudbe ali preprosto zato, ker iščejo boljše življenje.

ŽIVLJENJE, RAZPETO MED KULTURAMI

Dodaten vir stiske predstavlja »življenje na prepihu«. Ko enkrat nekaj časa živiš v tujini, »nisi nikoli več cel«. Povsod pustiš delček srca. Vzpostaviš prijateljstva, se navežeš … Migranti se pogosto srečujejo z vprašanjem, ali je življenje v tujini zanje v tem trenutku njihovega življenja še dobra rešitev. Z gospodarsko krizo v Sloveniji se je to vprašanje za mnoge migrante intenziviralo. Bi bilo kje drugje boljše? Ali je zame boljše, da grem ali naj še ostanem? Pretrgati vezi in začeti nekje drugje znova? Ali še vztrajati tukaj? »Pomemben psihološki vidik je, kako izpeljati to odločitev, ne da bi pri tem dobili občutek poraza. Velika teža nastane, če se izkaže, da to ni bila dobra izbira,« še razlaga Kosova.

Pomembno težavo za migrante predstavlja tudi vprašanje vzgoje otrok. V katero kulturo vzgajati otroke? To vprašanje je povezano z izjemno močnimi čustvenimi vsebinami. V katerem jeziku govoriti doma? V maternem ali v jeziku nove dežele, ki sčasoma postaja otrokom čedalje bolj domač? In kakšni občutki spremljajo dejstvo, da je prvi jezik tvojega otroka drug jezik kot tvoj? »Zelo se me je dotaknila pripoved poljskega priseljenskega para, ko sta pripovedovala o svoji stiski ob tem, da se njuna najstniška hči z njima ne želi pogovarjati po poljsko. V njunem glasu je bila velika prizadetost in globoka bolečina. Takrat sem dojela, kako pomembno je vprašanje maternega jezika za priseljence. Razpetost med kulturami predstavlja stisko predvsem za starše. Otroci običajno v večji meri sprejmejo kulturo nove dežele, v kateri živijo. Jezik usvojijo, saj prihajajo z njim v stik v vrtcu in šoli ter tako preko institucij odraščajo v novo kulturo. Za starše je to lahko boleč proces, saj doživljajo, da se s tem trgajo vezi med njimi in njihovimi koreninami.

Prav tako stisko predstavlja vzdrževanje stikov s sorodniki in prijatelji v matični državi. Posebnim izzivom so izpostavljene ženske, ki sledijo svojim možem v tujino. Pogosto ne dobijo dela, za katerega so kvalificirane in v katerem bi se lahko uresničevale. Zato ostanejo doma.

Nekatera podjetja v Sloveniji iščejo kader tudi v tujini.

S selitvijo se jim močno zniža socialni status, najbolj ključno pa je, da ostanejo brez socialne mreže. Tako se ves njihov svet zoži na družino. To lahko vodi v čezmerne zahteve do moža in otrok, velika osredotočenost pa ustvarja velik pritisk, ki stopnjuje nezadovoljstvo in neprijetno klimo v družini. Neredko se zgodi, da se začne svet teh žensk vrteti okoli otrok, ki postanejo njihov »življenjski projekt«.

KO SE KONČAJO MEDENI MESECI

Zakaj se tujci sploh odločajo za življenje in delo v Sloveniji? Tjaša M. Kos: »Pogosto opažam, da najprej doživljajo obdobje medenih mesecev. Slovenija je majhna in lepa dežela, ljudje so prijazni, stvari so lahko dostopne, življenje je varno, kakovost življenja je višja kot tam, od koder prihajajo. Tudi to, da manj delamo kot na Zahodu, se jim na začetku zdi simpatično.« Ko se ta faza izteče, se plošča obrne. Kar je bilo prej privlačno, lahko kaj hitro postane problematično. V tej fazi začnejo tožiti nad majhnostjo Slovenije, doživljajo občutke utesnjenosti, neperspektivnosti, zdi se jim, da je recesija zamorila ljudi in da tukaj ni možno ničesar ustvariti.

Kako se razvijejo njihove stiske? »Del težav izvira iz objektivno zahtevne situacije, ki jo predstavlja selitev v drugo kulturno in govorno področje, pomemben dejavnik pa so tudi osebnostne značilnosti posameznika. Pogosto se zgodi, da imajo visoko storilnostno naravnani ljudje z visokimi kognitivnimi kapacitetami slabše razvite socialno-emocionalne kompetence. S polno paro se vržejo v delo, pri tem pa jim zmanjka časa in energije za odnose, za čustva, druženje, zabavo in pogovore. Stiske držijo v sebi. Neredko se zgodi, da težav sami dolgo ne prepoznajo.« Ko si življenje do neke mere uredijo in preokupiranost z delom počasi popusti, pa nastopi velika praznina, ki se lahko razvije v osebno krizo. Pojavijo se občutki brezciljnosti, brezvoljnosti, nesmiselnosti in izgorelosti. Nenadoma se zavedo odtujenosti v svojem partnerskem odnosu. Tako pred človekom zazeva velika osamljenost – znajde se brez pravih prijateljev, sorodnikov in še povezanosti s partnerjem. Podobno dogajanje lahko opazujemo tudi v splošni populaciji. Pri migrantih pa pride še mnogo bolj do izraza.

RANE IZ OTROŠTVA

V migrantski situaciji s povečano močjo privrejo na površje tudi psihološke rane in primanjkljaji iz otroštva. V domačem okolju bi bilo marsikaj od tega relativno dobro obvladljivo. Ljudje usvojimo strategije, s katerimi nadomestimo naše primanjkljaje, v migrantski situaciji pa zaradi dodatnih obremenitev te strategije ne zadoščajo več. Mnogo hitreje in intenzivneje se začnejo pojavljati občutki nekompetentnosti in neadekvatnosti. Človek se bo zelo hitro počutil zavrnjen, zapostavljen, nesposoben in manjvreden.

Pomemben signal za nastop krize so občutja nesmiselnosti, razdražljivosti, brezvoljnosti in utrujenosti, ki se pojavijo nenadoma in kar nočejo in nočejo izzveneti. Tuji priseljenci po pomoč običajno pridejo zaradi težav, ki so posledica preobremenjenosti. Neredko se soočajo z raznimi nekemičnimi odvisnostmi, na primer od interneta, pornografije, seksualnosti ali hazarda. Pridejo, ko prepoznajo, da jim odteka življenjska energija in da jim njihov življenjski slog začenja ogrožati eksistenco. Kot vsa odvisniška vedenja so tudi nekemične odvisnosti progresivne. Ljudje poiščejo pomoč, ko prepoznajo, da jim stvari uhajajo izpod nadzora, da se doma in pri delu kopičijo težave, ki jih več ne obvladujejo, in da situaciji sami niso kos. Pogosto pridejo zaradi paničnih napadov in drugih tesnobnih težav.

Ustrezen terapevtski pristop je po besedah Tjaše M. Kos ključnega pomena. Morda je tukaj še bolj kot same terapevtske tehnike pomemben terapevtski odnos. Odločilnega pomena je zaupen, varen, sprejemajoč terapevt, ki zmore posamezniku posredovati občutek, da je viden, slišan in razumljen v svoji življenjski stiski – prav takšen, kot v svoji globini je. Včasih klienti potrebujejo precej časa, da se »odtajajo« in zmorejo odložiti masko. Izjemnega pomena je zasebnost in pristen, osebni odnos.

V obljubljeno deželo

Ena od številnih Slovenk, ki že dlje časa, več kot dvajset let, živi na tujem je Nada Banič iz Kranja, družinska terapevtka. Ko so prišli v Kanado, sta bila otroka stara tri leta in eno leto. Z možem, ki je po narodnosti Hrvat, doma iz Dalmacije, sta si predstavljala, da gredo prav pred izbruhom vojne v nekdanji Jugoslaviji v varnejše okolje. Predstavljala sta si tudi, da jim bo materialno šlo boljše, da bo več priložnosti, saj je v tistem času bila Kanada, podobno kot ZDA, še vedno pojmovana kot sanjska dežela. Delno pa je bila selitev v Kanado tudi neke vrste pustolovščina, ki sta si jo »privoščila«. Pričakovala sta, da bosta imela več možnosti, več izbire in več osebne svobode, da jima nihče ne bo gledal pod prste in ju nihče ne bo omejeval v njunih željah.

Nada Banič
iz Vancouvra, Kanada

Foto: osebni arhiv

Seveda so bile te predstave nekoliko idealizirane, tako kot so idealizirane tudi zgodbe, ki jih običajno pripovedujejo ljudje in o katerih lahko beremo v medijih ali v knjigah. Po navadi se govori le o uspehu, ki pride na koncu, pot do njega, ki je večkrat težka, če ne trnova, pa se zamolči, pravi Nada. Pred tem je imela dobro, varno in ugodno službo v socialnem varstvu. Želela pa si je več svobodnega odločanja. Več možnosti osebnega odločanja in več svobode pa s seboj prinaša tudi več osebne odgovornosti za lastno razmišljanje in čustvovanje. »Če si se slabo odločil, si sam tisti, ki plača račun,« pravi Nada. »Ko sem živela v nekdanji Jugoslaviji, je bilo tako: če ljudje nismo mogli iti na dopust, nismo bili krivi sami, ampak je bila krivda na strani države, ki nam tega ni omogočila. Tako smo takrat mislili.«

Njuni dohodki so bili na začetku drastično nižji, kot sta jih bila navajena. Nada se je znašla na drugi strani mize socialnega varstva. Prej se je kot socialna delavka soočala z ljudmi, ki so bili materialno ogroženi, potem pa je to postala tudi sama. Najlepši trenutki pa so bili takrat, ko sta dobila službo, najprej ona, potem pa tudi mož. »Takrat sem lahko videla, da se premikava naprej, da napredujeva.« Nada pravi, da je selitev v drugo državo, daleč od domovine, zelo travmatična izkušnja, podobna, kot če ti nekdo umre. Izgube so precejšnje: v materialnem in nematerialnem smislu, izgube prijateljev, znancev, razširjene družine in sorodstva. Večina ljudi pa se tega ne zaveda oziroma se o tem ne pogovarjajo z nikomer. Kaj je pomagalo njej? »Predvsem to, da sem na tem področju poklicno delala in sem vedela, kam je treba usmeriti svoje sile. Usmerila sem jih v zorenje in osebno rast. Zavedala sem se, da žalujem in da moram preživeti vse faze žalovanja.« Običajno ljudje potlačijo bolečino do te mere, da otopijo in je več ne čutijo. Če se s to bolečino spoprimeš, jo prebrodiš in lahko greš naprej. Najprej občutiš otopelost, potem jezo, väliš krivdo na druge ljudi, jih obsojaš, potem se pogajaš in upaš, da se izgubljeno vrne, dokler se končno ne sprijazniš z novim življenjem in živiš naprej. Včasih si zaželiš, da bi lahko odšel nazaj. A si pravzaprav na tej poti prišel že tako daleč, da se preprosto ne moreš več vrniti. Pri Nadi je trajalo kar pet let, da je vse to predelala in odžalovala ter sprejela novo okolje in nov način življenja.

V primerjavi z drugimi migranti je imela Nada tudi več dostopa in znanja o tem, kam se obrniti v določenih primerih in težavah. Domačini so prijazni in komunikativni, čeprav je z njimi težje vzpostaviti globoke intimne vezi, kot jih na primer imamo s prijatelji iz otroških let. Ko bi potreboval nekoga, da bi mu odprl dušo, ga ni. Zato ljudje veliko uporabljajo svetovalne službe, ki so na visoki ravni in pogosto služijo kot nadomestek za prijatelje. To Nada jemlje kot del sodobne družbe in načina življenja. Vzpostavljanje stikov je oteženo tudi zato, ker se na splošno več dela in tudi pot na delo in z njega je običajno daljša.

Njena otroka sta se vključila z lahkoto. Kanadčani radi sprejmejo prijatelje svojih otrok na dom in manjši otroci velikokrat prespijo pri družinah svojih prijateljev. Tudi v šolah vlada politika multikulturnosti. Kanada ni talilni lonec kultur, kot so ZDA, je dežela mozaikov. Otroci se zelo hitro vklopijo v multikulturno družbo in postanejo Kanadčani, ne glede na to, od kod pridejo. Pa ona sama? »Del mene se še vedno ni povsem sprijaznil z novo domovino. Počutim se sprejeta kot strokovnjakinja, kot prebivalka, v sebi pa čutim, da mi nekaj manjka, da je moje srce še vedno daleč stran, tam čez lužo …«

Drugače pa je to njen dom. »Navadiš se na to, da tvoj dom ni samo na enem mestu. Dom je tam, kjer imaš družino in vzgojiš svoje otroke.« Prijatelje išče glede na interese in glede na podobnosti. Sosede ima zelo dobre, najbrž niti v Sloveniji ne bi imela takšnih. »Pomagamo si med seboj, odprti smo drug do drugega, lahko se pogovarjamo, obenem pa spoštujemo meje drug drugega. Če gremo za dlje časa od doma, jim mirno lahko pustim ključe in vem, da me bodo obvestili, če bi bilo kaj narobe. Če bi zbolela, bi mi pomagali, dobila bi krožnik juhe in prijazno besedo.« To daje občutek sprejetosti, določene pripadnosti.

V katero kulturo je vzgajala otroka? »Večina Slovencev bo imela mešane občutke, če rečem, da se doma pogovarjamo angleško, vendar otrok nisem silila, da bi morali govoriti slovensko. Mnenja sem, da je jezik le del kulture; ko se odločiš, da greš živet drugam, je pomembno predvsem to, da se integriraš. Moja otroka vesta, od kod prihajata in kdo sta. Jezika se lahko naučita, kadar bosta čutila, da ga potrebujeta. Sama pa se počutim Slovenko prav toliko, kot sem se počutila prej.« Vsako leto pride v Slovenijo in vsakokrat se počuti doma. Včasih prav potrebuje to, da pogleda kakšen slovenski film, prebere knjigo ali posluša slovensko glasbo. Z leti pa se v mislih vse bolj vrača v čas mladosti in ugotavlja, kaj ji manjka tam, v Kanadi. S tem ji tudi družba, v kateri živi, ostaja še vedno nekako tuja. K sreči je zelo povezana z naravo in našla je kotičke, v katerih se počuti, kot bi bila v Sloveniji.

»Malo sem prišla pogledat in – ostala«

Chantal van Mourik

Foto: Maja Korošak

Chantal je Nizozemka s francoskim imenom in indonezijskimi koreninami. V Slovenijo je prišla živet pred šestnajstimi leti – zaradi ljubezni. Z možem Miho imata tri otroke: Kris je star 15, Maks ima 10, Maja pa 5 let.

Ko je prišla živet v Slovenijo, ni nič posebej razmišljala o tem, kakšno bo življenje tu. Takrat je bila še študentka in niti ni mislila, da bo to za vedno. Zdelo se ji je, da gre »malo pogledat«. Tudi danes je prepričana, da bi bilo njeno življenje, če bi ostala doma, precej podobno. »Tu ali tam je treba delati, skrbeti za družino, prihajati v stik s šolskim in zdravstvenim sistemom, plačevati davke in podobno. Morda bi lahko rekla, da se v Sloveniji malo lažje diha; predvsem zaradi podnebja in lepe narave je kakovost življenja malo boljša.«

Malce pa vendarle pogreša občutek prostornosti in širine, ki ga daje ravnina. S prijatelji in sorodniki iz Nizozemske ima precej stikov, vzdržuje jih prek sodobnih komunikacijskih sredstev, dva- do trikrat letno odpotuje tja, pa tudi oni jih večkrat letno obiščejo. Morda se s starši zdaj vidi celo pogosteje, kakor če bi ostala v domovini.

Všeč mi je, da se naši otroci lahko mirno sami igrajo zunaj. Res pa je, da ostajajo sami, saj slovenskih otrok ni zunaj.

Ne počuti se kot migrantka, nič več. »Skoraj sem že Slovenka, še na Triglav gremo, pa bo …« se nasmeje. »Ostala sem seveda Nizozemka, vendar tu dobro funkcioniram. Tu imam bogato življenje, družino, prijatelje in poklic, ki ga imam rada. Nič mi ne manjka.«

Določene stvari pa vendar ne gredo tako, kot bi si predstavljala. Iz Nizozemske je navajena, da se dela po pravilih, tu pa se določene stvari delajo po ovinkih, prek zvez in poznanstev. To se ji zdi precej čudno, včasih jo takšen način tudi moti. Dostikrat opaža, da je sama neposredna, stvari pove sicer z občutkom, a naravnost, marsikomu tukaj pa se zdi to preveč.

SLOVENCEM MANJKA POGUMA

Kakšni pa se ji zdimo Slovenci? »Večkrat se mi zdite prestrašeni in vam primanjkuje poguma. Na splošno ste zelo kreativni in inteligentni, imate veliko dobrih idej, manjka pa vam agilnosti in pripravljenosti narediti korak v neznano, kjer obstaja tveganje.« Tudi glede šole opaža, da se starši dostikrat pritožujejo, ko pa pride roditeljski sestanek, je vse tiho. Slovenci tudi dostikrat premlevamo o problemih, ne razmišljamo pa o rešitvah teh problemov. Prav tako opaža, da smo slovenski starši preveč zaščitniški do svojih otrok, da jim ne dovolimo, da bi razvili odgovornost za svoje življenje. Nenavadno se ji na primer zdi, da odrasli otroci živijo skupaj s svojimi starši in da je to družbeno sprejemljivo. Ona in njeni prijatelji so bili pri osemnajstih letih že vsi osamosvojeni.

V šoli po njenem mnenju dajejo preveč poudarka deklarativnemu znanju, ki se ga nauči na pamet in se ga potem ne uporablja. Zgrešen pa se ji zdi tudi odnos slovenskih staršev do šole, ko rečejo, da so otroci ubogi, ko morajo hoditi v šolo. Na Nizozemskem otroci grejo v šolo, ko dopolnijo štiri leta. To so nekakšni zbirni razredi, iz katerih potem grejo v prave razrede, a je še vedno šolsko okolje. Pri petih letih se vsi učijo pisati. Ko je svojega otroka tu dala v šolo nekaj mesecev, preden je dopolnil 6 let (ker so vsi njegovi prijatelji šli v šolo in je imel enako raven znanja kot oni), je doživela veliko najrazličnejšega obsojanja. »Od prodajalke do učiteljice, od prijateljev do sorodnikov – vsi so ga pomilovali, mene pa obtoževali, da z njim ne ravnam primerno. Meni se zdi, da so otroci željni znanja in veščin, ki jih dobijo v šoli. Tu pa zelo čutim odklonilen odnos do šole.«

Z OTROKI GOVORI NIZOZEMSKO

Zelo dobro govori slovensko, sama pa pravi, da ji dostikrat predstavlja oviro. »Predvsem takrat, ko želim nekaj povedati na lep način, a ne najdem pravih besed.« Pri nas pogosto naleti na prepričanje, da nekdo, ki govori tuj jezik, ne zna slovensko. »Potem me začnejo obravnavati kot bitje z nižjo inteligentnostjo in vsi začnejo zelo počasi in razločno in na glas govoriti z menoj. Tu te vedno obravnavajo kot tujca in da najbrž ne razumeš dobro.« Z otroki govori nizozemsko. Ne toliko iz domoljubja, pač pa bolj iz praktičnih razlogov: zato, da se razumejo z njenimi starši in vsemi drugimi, kadar gredo na Nizozemsko. »Želim, da znajo normalno in brez težav komunicirati z ljudmi, ki so meni in tudi njim v življenju pomembni.«

Predava v mednarodni šoli SAE Institute Ljubljana, kjer so študentje in predavatelji iz različnih držav, uradni jezik pa je angleščina. Veliko sodeluje z Založbo Celinka in zaposleni tam so njeni prijatelji, a so vsi Slovenci. Ne povezuje se torej glede na narodnost, ampak glede na to, ali so ji ljudje blizu po značaju in glede na interese, ki jih imajo.

Posebej ji je v Sloveniji všeč to, da je tako zelo varna, pa čeprav vsi slovenski starši niso istega mnenja. Naši otroci se ji zdijo preveč nadzorovani. Čeprav so že tako veliki, da bi lahko bili del dneva tudi sami, so vedno nekje v varstvu. »Všeč mi je, da se naši otroci lahko mirno sami igrajo zunaj. Res pa je, da ostajajo sami, saj slovenskih otrok ni zunaj. Ko moj otrok pride na igrišče, tam nikogar ni. Zdi se mi škoda, da ne izrabimo teh možnosti, da bi se otroci lahko družili med seboj in da so tudi telesno dejavni. Vse preveč je vodenih dejavnosti.«